

وظایف و اخلاق انتخاباتی مردم

حجت الاسلام والمسلمین علی رضا انصاری*

مقدمه

«جمهوریت»، یکی از عناصر مهم تشکیل دهنده‌ی جمهوری اسلامی است که در جهت عینیت بخشیدن به آن، در ایران عزت مند، به طور میانگین هر ساله شاهد یک انتخابات مردمی هستیم. افتخار آمیزتر اینکه انتخابات برگزار شده در کشور ما، از نظر رعایت اخلاق و موازین اخلاقی، در مقایسه با بسیاری از کشورهای مشابه، درخشان ترین سابقه را برجای گذاشته است؛ اما نباید فراموش کرد که بد اخلاقی های انتخاباتی، هرچند اندک، زینده‌ی جامعه‌ی اسلامی ارزشی و فضیلت گرا و نیز با اهداف بلند نظام اسلامی هم سویی ندارد؛ نظامی که همه‌ی ارکان تصمیم گیری و مدیریت آن را باید صالحانی تشکیل دهند که قرآن، فراهم سازی زمینه‌هایی را در عرصه‌های فردی، اجتماعی و الهی به دست و همت آنان نوید داده است:

الَّذِينَ إِذْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ؛^۱ همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، زکات می‌دهند، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و پایان همه‌ی کارها از آن خداست.

بر این اساس باید برای برپایی ارزش‌ها در همه‌ی حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی (امر به معروف) و مقابله با ضدا ارزش‌ها در همه‌ی ابعاد (نهی از

* کارشناس تولید محتوای فرهنگی و تبلیغی.

منکر) و توجه به نیازهای جامعه (ایتاء زکات) گام برداشت. بدین ترتیب، مهم‌ترین رسالت اخلاقی انتخابات، تحقق کامل این نوید قرآنی است. به همین دلیل، از آغاز تا پایان تبلیغات و از پیروزی یا شکست تا پس از آن، نامزدها و هواداران‌شان و پیروشدگان و شکست‌خوردگان در انتخابات، باید اخلاق انتخاباتی و آداب اسلامی را رعایت کنند.

نوشتار پیش رو، اخلاق انتخاباتی و وظایف مردم را تبیین می‌نماید و در دو محور زیر سامان یافته است:

الف) اخلاق انتخاباتی

۱) شرکت در انتخابات

یکی از اصول اخلاق انتخابات، شرکت در آن است. شاید برخی تصور کنند که بعد از گذشت سال‌ها از انقلاب، شرکت در انتخابات مهم نیست یا اگر ما هم شرکت نکنیم، دیگران شرکت می‌کنند و حال اینکه اولین وظیفه‌ی اخلاقی مردم شرکت در انتخابات است؛ زیرا هر انسانی وظیفه دارد در تعیین سرنوشت خود و جامعه‌ی خویش نقش داشته باشد و در بهبود آن بکوشد. یکی از راه‌های ایجاد تغییر، شرکت در انتخابات است: «**إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ**»^۱ خداوند سرنوشت هیچ قوم و ملتی را تغییر نمی‌دهد، مگر آن‌که آنان آنچه را در خودشان است، تغییر دهند.»

مشارکت در انتخابات و تعیین سرنوشت در هر نظامی، علاوه بر جنبه‌های شرعی - که ممکن است - داشته باشد، به‌عنوان یک حق نیز قلمداد می‌شود؛ حقی که صاحب حق باید از آن دفاع و آن را «استیفا» نماید؛ یعنی باید تمام حق خود را مطالبه کند و هر گونه بی‌اعتنایی به آن اقدامی نارواست. پرواضح است که عدم توجه به این موضوع، موجب از بین رفتن حق خواهد شد. به همین دلیل مشارکت در انتخابات، ضرورتی فراتر از تکلیف شرعی است؛ چنان‌که مقام معظم رهبری علیه السلام فرموده‌اند: «انتخابات، فقط یک پدیده‌ی سیاسی نیست. انتخابات، مظهر حضور مردم و مظهر احقاق حق است... هم حق و هم تکلیف مردم است که بیایند و سرنوشت

۱. رعد: ۱۱.

کشورشان را به دست خود تعیین کنند»^۱

از همه مهم‌تر اینکه امروزه شرکت در انتخابات از هر زمانی دیگر اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا دشمنان وانمود می‌کنند که انقلاب پایگاه مردمی خود را از دست داده است. بر این اساس این پشوانه‌ی مردم است که تبلیغات دشمنان را خستی و اقتدار و عظمت جمهوری اسلامی را به نمایش می‌گذارد. امام راحل علیه السلام نیز، شرکت در انتخابات وظیفه‌ی ملی و شرعی می‌داند: «این وظیفه‌ای است الهی، وظیفه‌ای است ملی، وظیفه‌ای است انسانی و وظیفه‌ای است که ما باید به آن عمل بکنیم. همه‌مان باید در انتخابات شرکت کنیم»^۲

مقام معظم رهبری علیه السلام فرمود: «درست در نقطه‌ی مقابل خواست دشمنان، همه‌ی ما باید در انتخابات حضور فعالی داشته باشیم. انتخابات، آبروی ملی ماست. انتخابات، یکی از شاخص‌های رشد ملی ماست. انتخابات، وسیله‌ای برای عزت ملی است»^۳

۲) احترام متقابل و دوری از تهمت

لازمه‌ی انتخابات سالم، ایجاد فضای سالم و اجتناب از تشنج است. این امر محقق نخواهد شد، مگر با رعایت اصل «احترام متقابل» و دوری از «حرمت شکنی»، «تهمت» و «افترا». متأسفانه گاهی فضای انتخاباتی ما به گونه‌ای است که طرفداران نامزدها به رقیبان و طرفداران آنها بی‌احترامی و تهمت می‌زنند؛ در حالی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

مَنْ بَهَتَ مُؤْمِنًا أَوْ مُؤْمِنَةً أَوْ قَالَ فِيهِ مَا لَيْسَ فِيهِ أَقَامَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ عَلَى تَلٍّ مِنْ نَارِ حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ فِيهِ؛^۴ کسی که به مرد یا زن مؤمنی بهتان بزند، یا چیزی دربارہ‌ی او بگوید که در او نیست، خدای عزوجل بر تلی از آتش نگهش می‌دارد تا از عهده‌ی گفته‌ی خود برآید.

این زبان است که انسان را به چنین سرنوشتی دچار می‌سازد. حضرت امام علیه السلام فرمود: از آقایان کاندیداها و دوستان آنان انتظار دارم که اخلاق اسلامی - انسانی را در تبلیغ برای کاندیدای خود مراعات و از هر گونه انتقاد از طرف مقابل که موجب اختلاف

1. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2994>

۲. امام خمینی علیه السلام؛ صحیفه‌ی امام؛ ج ۱۸، ص ۳۱۸.

3. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6642>

۴. جواد قیومی اصفهانی؛ صحیفه‌ی الإمام الرضا علیه السلام؛ ص ۴۹.

و هتک حرمت باشد خودداری نمایند که برای پیشبرد مقصود، ولو اسلامی باشد، ارتکاب خلاف اخلاق و فرهنگ، مطرود و از انگیزه‌های غیراسلامی است.^۱

مقام معظم رهبری علیه السلام فرمود: «آنچه در انتخابات لازم است، رقابت سالم است؛ رقابت بدون تهمت‌زنی و بدگویی به یکدیگر.»^۲

۳) پرهیز از تفرقه

در هر جامعه‌ای، سلیقه‌های گوناگون وجود دارد. با این حال گروه‌ها باید با وجود اختلاف سلیقه‌ها و تعدد آرا در برابر منافع مشترک خود وحدت کلمه داشته باشند و از تفرقه و اختلافات پرهیزند. هم‌چنین طرفداران نامزدها، باید بکوشند از تجاوز به حقوق دیگر هواداران نامزدها خودداری کنند؛ زیرا اهانت به هر شکل ممکن، وحدت کلمه را از بین می‌برد و زمینه‌ی حق‌کشی و انحراف را پدید می‌آورد. باید فضایی سالم و آرام فراهم کرد تا مردم بتوانند به‌درستی و با فراغ‌بال درباره‌ی نامزدها، برنامه‌ها، شعارها و اهداف آنان تصمیم‌گیری کنند. اختلاف، فضایی را ایجاد می‌کند که قوه‌ی عقل از کار می‌افتد و تنها پیروی از هوا و هوس و تعصب‌های خشک و نادانی بر جای می‌ماند. همین امر، ما را به ورطه‌ی نابودی نزدیک می‌کند. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «**الْخِلَافُ يَهْدِمُ الرَّأْيَ**»^۳ اختلاف، نابودکننده‌ی اندیشه است.» حضرت امام علیه السلام فرمود:

من دارم به شما آقایان عرض می‌کنم، همه توجه به این داشته باشید که دنبال اختلاف نروید. فردا ممکن است انتخابات پیش بیاید؛ خب، در موقع انتخابات البته صحبت‌ها خواهد شد. دنبال این نروید که به هوای نفسانی خودتان برای خودتان درست کنید. می‌خواهد یک قضیه‌ای واقع بشود در ایران، دنبال این نباشید که به نفع من باشد. آن یکی بگوید به نفع من باشد. این مبدأ اختلاف است. انبیا و اولیا و کسانی که وارسته از دنیا هستند، این معانی را ندارند.^۴

۱. امام خمینی علیه السلام؛ صحیفه‌ی امام؛ ج ۱۲، ص ۱۳.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18923>

۳. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ ص ۵۰۷.

۴. امام خمینی علیه السلام؛ صحیفه‌ی امام؛ ج ۲۰، ص ۲۲۸.

۴) انتخاب نامزد اصلح

گزینه‌ی انتخاب اصلح، خواست انسان است؛ زیرا انسان همیشه طالب کمال مطلوب خویش است و حکم عقل نیز، به گزینش شایسته‌ترین هاست. بنابراین بر آحاد افراد لازم است، ضمن بررسی ویژگی‌های افراد، بهترین و شایسته‌ترین ایشان را برای تصدی امور و کارگزاری نظام اسلامی انتخاب کنند؛ زیرا واگذاری مدیریت کلان کشور به چنین افرادی، از اهمیت ویژه برخوردار است. مقام معظم رهبری علیه السلام در آغاز سال ۱۴۰۰، درباره‌ی اهمیت و خصوصیات ریاست جمهوری فرمود:

ریاست جمهوری، خیلی مسئله‌ی مهمی است؛ یعنی مهم‌ترین و مؤثرترین مدیریت کشور، ریاست جمهوری است. اینکه حالا بعضی‌ها می‌گویند رئیس‌جمهور اختیاراتی ندارد، رئیس‌جمهور تدارکاتچی است، رئیس‌جمهور دوازده درصد یا پانزده درصد اختیارات دارد - چه جوری هم محاسبه می‌کنند من نمی‌دانم! چند سال است که از این حرف‌ها گاهی گوشه‌وکنار زده می‌شود - همه‌ی این‌ها خلاف واقع است؛ یا از روی بی‌مسئولیتی گفته می‌شود، یا از روی بی‌اطلاعی و یا خدای نکرده غرض‌ورزی‌ای در کار است. این جور نیست. رئیس‌جمهور [ای] یکی از پُرمشغله‌ترین و پُرمسئولیت‌ترین دستگاه‌ها است... تقریباً همه‌ی مراکز مدیریتی کشور در اختیار رئیس‌جمهور است.^۱

بنابراین باید کسی را به‌عنوان رئیس‌جمهور انتخاب کرد که دارای ویژگی‌هایی باشد که مقام معظم رهبری علیه السلام در آغاز سال ۱۴۰۰ به برخی از آن‌ها اشاره نمود:

... به نظر می‌رسد هر کسی که به دنبال سعادت کشور است، یک چنین رئیس‌جمهوری می‌خواهد. اولاً باکفایت باشد و دارای مدیریتی و کفایت مدیریتی. ثانیاً باایمان باشد. اگر بی‌ایمان بود، نمی‌شود به او اعتماد کرد. آدم بی‌ایمان کشور را، منافع کشور را، مردم را یک وقتی می‌فروشد؛ پس باید باایمان باشد. بعد، عدالت‌خواه باشد و ضدفساد. این، یکی از مهم‌ترین خصوصیات است که باید در رئیس‌جمهور وجود داشته باشد.^۲

بنابراین اگر انسان اصلح بر مسند قدرت قرار نگیرد، موجب گمراهی و فساد مردم

1. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47576>

2. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47576>

می‌شود و این امر، بزرگ‌ترین عامل زوال دولت‌ها به حساب می‌آید؛ چنانچه حضرت علی علیه السلام فرمود: «إِذَا مَلَكَ الْأَرَادِلُ هَلَكَ الْأَفَاضِلُ»^۱ آن‌گاه که لئیمان حاکم گردند، صاحبان فضیلت هلاک می‌گردند.

از این رو لازم است مردم با برخی خصوصیات نامزد اصلح آشنا شوند، تا در انتخاب اصلح مشکل ایجاد نشود. رهبر فرزانه‌ی انقلاب علیه السلام فرمود:

... نکته‌ی بعدی در باب انتخابات، این است که مردم باید به فکر شناخت اصلح باشند؛ چون امر کوچکی نیست. مسئله‌ی انتخابات، مسئله‌ی سپردن سرنوشت بخش عمده‌ی امکانات کشور به یک نفر و یک مجموعه است؛ سرنوشت مسائل اقتصادی، مسائل فرهنگی، روابط خارجی و مسائل گوناگون دیگر... در بین این مجموعه نگاه کنیم و کسی را که اصلح است، انتخاب کنیم. این هم وظیفه‌ی بسیار مهمی است.^۲

ب) ویژگی‌های نامزدها

در جامعه دینی ویژگی‌های متعددی برای مسؤولان عالی کشور لحاظ شده است که رئیس‌جمهور نیز باید واجد آن ویژگی‌ها باشد. برخی از آنها عبارتند از:

۱. تقواگرایی

تقواگرایی، برای همگان لازم است؛ اما برای نامزدها و مسؤولان کلان، از اهمیت ویژه برخوردار است. به دلیل اینکه اینان با جان، مال و آبروی مردم ارتباط دارند و نقش بنیادی در اصلاح و فساد جامعه. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَحَا صَلَحَتْ أُمَّتِي وَإِذَا فَسَدَا فَسَدَتْ أُمَّتِي»؛ دو گروه از امت من هستند که اگر اصلاح شوند، امتم اصلاح می‌شود و اگر فاسد گردند، امت فاسد می‌گردد. گفته شد که آن دو گروه کدام‌اند و حضرت پاسخ دادند: «الْفُقَهَاءُ وَالْأَمْرَاءُ»^۳ فقیهان و امیران. حضرت علی علیه السلام نیز فرمود: «فَلْيَسْتِ تَصْلُحُ الرَّعِيَّةُ إِلَّا بِصَلَاحِ الْوُلَاةِ...»^۴ پس کار رعیت سامان نمی‌یابد، مگر به شایستگی و درست‌کاری حکمرانان.

۱. علی بن محمد لثی واسطی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ ص ۱۳۴.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-print?id=3063>

۳. حسن بن علی ابن شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۵۰.

۴. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۸، ص ۳۵۳.

طبیعی است داوطلبان و مسئولانی می‌توانند به اصلاح جامعه بپردازند که خود تقوامدار باشند؛ از این رو علی علیه السلام مالک اشتر را به رعایت تقوا سفارش نمود: «**أَمْرُهُ بِتَقْوَى اللَّهِ وَإِثَارِ طَاعَتِهِ وَاتِّبَاعِ مَا أَمَرَ بِهِ فِي كِتَابِهِ**»^۱

از سوی دیگر تقوا و انگیزه‌ی دینی، سبب می‌شود انسان جذب ریاست و قدرت نگردد و تنها برای اجرای احکام الهی و اقامه‌ی حق حکومت کند. حضرت علی علیه السلام بارها دلیل پذیرش حکومت را اقامه‌ی حق اعلام کرد. عبدالله بن عباس می‌گوید که در منطقه‌ی ذی‌قار در گذرگاه جنگ بصره، محضر امیر مؤمنان علیه السلام رسیدم. دیدم نعلین خود را وصله می‌زند. در این حال رو به من کرد و گفت: «این نعل چقدر ارزش دارد؟» در پاسخ گفتم: «قیمتی ندارد.» فرمود: «به خدا قسم، این نعل کهنه در نظر من ارزشمندتر از حکومت بر شما است؛ مگر آن‌که بتوانم حقی را برپا دارم، یا جلوی باطلی را بگیرم.»^۲

بر این اساس باید توجه داشت که مسئله‌ی خدمت به مردم و مسئولیت‌پذیری در نظام اسلامی، به بهانه‌ای برای قدرت‌طلبی و هواپرستی نشود؛ زیرا ریاست‌طلبی با تقواگرایی مسئولان هم‌سویی ندارد و اگر کسی که صلاحیت کاری را ندارد خود را برای آن کار مطرح کند و آن قدرت را بطلبد، در واقع در جهت هلاکت خویش قدم برداشته است. امام رضا علیه السلام فرمود: «**مَنْ طَلَبَ الرِّئَاسَةَ لِنَفْسِهِ هَلَكَ فَإِنَّ الرِّئَاسَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِأَهْلِهَا**»^۳ هر کس برای خود ریاست بطلبد، هلاک شده است. ریاست جز برای کسانی که صلاحیت آن را دارند، مجاز نیست. بر همین اساس است که انسان‌های ریاست‌طلب و محب قدرت، مورد لعن اولیای دین قرار گرفته است. امام صادق علیه السلام فرمود: «**مُلْعُونٌ مَنْ تَرَأَسَ مَلْعُونٌ مَنْ هَمَّ بِهَا مَلْعُونٌ مَنْ حَدَّثَ بِهَا نَفْسَهُ**»^۴ ملعون است کسی که ریاست‌طلبی کند، ملعون است کسی که بر آن همت گمارد و ملعون است کسی که به فکر آن باشد.»

۱. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ ص ۴۲۷.

۲. همان، ص ۱۰۳.

۳. محمدباقر مجلسی؛ بحارالانوار؛ ج ۷۰، ص ۱۵۴.

۴. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۲۹۸.

۲. ساده‌زیستی

ساده‌زیستی، نگاه منطقی و خردگرایانه‌ی انسان‌های دانا به زندگی ناپایدار دنیاست که در پرتو آن، آرامش درون و برون حاصل می‌شود و با نوع شناخت انسان و نگرش او به زندگی دنیا مرتبط است؛ از این رو اگر مسئولان و مدیران حکومتی این امر را رعایت کنند، بهتر می‌توانند به نظام و مردم خدمت کنند که در آموزه‌های دینی، سخت به این امر توجه شده است. سیره و گفتار حضرت پیامبر ﷺ و امیر مؤمنان علیؑ نیز شاهد بر این ادعاست. از سوی دیگر در نظام جمهوری اسلامی، مردم انتظار دارند مسئولان آنها ساده‌زیست باشند. امروزه اگر مردم یاد و خاطره‌ی مرحوم رجایی را پاس می‌دارند، بدان جهت است که طعم تلخ فقر را چشیده و برنامه‌های او برای محرومیت‌زدایی بود. مهم‌تر از همه اینکه ساده‌زیستی مسئولان آینده‌ی کشور، از دو جهت اهمیت دارد: اول آن‌که آنان پاسداران ارزش‌ها هستند و باید الگو باشند. دوم: ساده‌زیستی آنان موجب می‌شود که مسئولان با فقر و درد محرومان جامعه بیش‌تر آشنا شوند و سیاست‌هایی را در رفع مشکلات آنها اتخاذ نمایند. نامزدها و مسئولانی که طعم فقر را نچشیده‌اند، نمی‌توانند درد فقیران را درک کنند. حضرت علیؑ هم، فلسفه‌ی ساده‌زیستی حاکمان اسلامی را هم‌دردی با فقیران می‌داند: «خداوند بر حاکمان عادل واجب کرده است که زندگانی خویش را در سطح مردم فقیر قرار دهند، تا رنج فقر، مستمندان را ناراحت نکند.»^۱

حضرت امام ﷺ فرمود:

توجه داشته باشید رئیس‌جمهور و وکلای مجلس از طبقه‌ای باشند که محرومیت و مظلومیت مستضعفان و محرومان جامعه را لمس نموده و در فکر رفاه آنان باشند؛ نه از سرمایه‌داران، زمین‌خواران و صدرنشینان مرفه و غرق در لذات و شهوات که تلخی محرومیت و رنج گرسنگان و پابرهنگان را نمی‌توانند بفهمند.^۲

مقام معظم رهبری ﷺ نیز، به خاطر اهمیت امر، همگان به‌ویژه مسئولان را به ساده‌زیستی و زهدگرایی سفارش کرد:

ما [که هم مسئول حکومتی هستیم و هم روحانی] باید بیشتر مواظب باشیم؛ دیگران

۱. عبد الحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید؛ شرح نهج البلاغه؛ ج ۱۱، ص ۲۳۷.

۲. امام خمینی ﷺ؛ صحیفه‌ی امام؛ ج ۲۱، ص ۴۲۲.

هم باید مواظب باشند، شما هم که دانشجویید، یا استادید، باید مواظب باشید، شما هم که رئیسید، باید مواظب باشید؛ همه باید مواظب باشند که به دام تکلفات و تعینات زندگی نیفتند و در اشرافی‌گری و این‌ها غرق نشوند.^۱

۳. استکبارستیزی

یکی از شاخصه‌های مهم انقلاب اسلامی استکبارستیزی است؛ استکبارستیزی به‌گونه‌ای با هویت و ماهیت انقلاب اسلامی درآمیخته است که می‌توان این آرمان را صفت ذات انقلاب و جزو مفاهیم مَقوم ماهیت آن قلمداد کرد. یعنی در صورت کنارگذاشتن استکبارستیزی، انقلاب اسلامی بدون تردید دست‌خوش بی‌هویتی خواهد شد. معمار کبیر انقلاب امام خمینی سیاست اصلی انقلاب را حول محور تقابل و منازعه آشتی‌ناپذیر با کانون‌های استکبار جهانی در شرق و غرب و گسست کامل از آنان تعریف می‌نمود: «من بارها گفته‌ام و در این روز بزرگ می‌گویم [تا] قطع تمام وابستگی‌ها به تمام ابرقدرت‌های شرق و غرب، مبارزات آشتی‌ناپذیرانه ملت ما علیه مستکبرین ادامه دارد.»^۲

بی‌تردید یکی از اصول مهم جمهوری اسلامی روابط عزت‌مندانه و حسنه با کشورها است و هر کشوری که از این اصل پیروی کند، ایران اسلامی از آن استقبال می‌کند، اما اگر کشوری مانند آمریکا استقلال و عزت و اقتدار کشور ما را خدشه‌دار نماید و قصد سلطه بر کشور ما داشته باشد، ایران مقتدر در برابر این سیاست خصمانه و انگیزه ظالمانه مقابله می‌نماید. براین اساس مبارزه با آمریکا به خاطر خصوصیات این کشور است، چنانکه رهبر معظم انقلاب علیه‌السلام به این صفات اشاره نموده است:

آنچه ما با آن مخالفیم عبارت است از حاکمیت ظلم و طغیان و استکبار؛ ... ما با هیچ ملتی به عنوان ملت مخالفتی نداریم؛ با هیچ نژادی، با هیچ ملتی؛ ما با استکبار مخالفیم، با ظلم مخالفیم، با طغیان علیه ارزش‌های انسانی و الهی مخالفیم. امروز آمریکا مظهر اینها است؛ مظهر ظلم است، مظهر استکبار است...^۳

از سوی دیگر داشتن روحیه استکبارستیزی ریشه در عمق تعالیم اسلامی دارد و تمامی کسانی که خود را پیرو راه قرآن و مکتب اهل بیت علیهم‌السلام می‌دانند، موظف به

1. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=2071>

۲. امام خمینی علیه‌السلام؛ صحیفه امام؛ ج ۱۲، ص ۱۴۸.

3. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1145>

ستیز با مستکبران هستند. در برخی کشورها حاکمان برای ادامه قدرت و ریاست خود، حاضرند مصالح و منافع کشور و ملت خود را نابود کنند و با پشتیبانی کافران و مستکبران، بر کشور و مخالفین چیره شوند. اینان تحت سلطه کافران مانند عبد ذلیل زندگی می‌کنند تا حاکمیت ننگین خود را ادامه دهند؛ مانند زمان پهلوی که بردگی آنان در مقابل آمریکا و اروپا کاملاً واضح بود. قرآن هرگونه سلطه‌پذیری مسمانان را نهی می‌نماید: «**وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا**»^۱ خدا تا ابد اجازه نداده است که کافران کم‌ترین تسلطی بر مومنان داشته باشند.

اما ایران اسلامی با تمام قدرت در برابر روحیه استکباری آمریکا ایستاد و این سیاست نتایج مثبتی داشته است: چنانچه رهبر معظم انقلاب علیه السلام فرمود: «به کوری چشم آنهایی که می‌خواستند جمهوری اسلامی را از بین ببرند، ما ریشه‌دارتر شدیم، توانایی‌مان بیشتر شد، قدرتمان بیشتر شد، پیشرفت بیشتری کردیم؛ به کوری چشم دشمن»^۲ بی‌تردید این موفقیت ناشی از روحیه و رویکرد استکبارستیزی رهبر فرزانه انقلاب و پشتوانه مردم از این رویکرد خردمندانانه و هوشمندانه است:

کَلِّ مَلَّتْ اِيرانند، جوان‌های ما، مردم انقلابی ما و مردم مؤمن ما هستند که در مقابل زورگویی‌های استکبار ایستاده‌اند. و هر ملتی و هر کشوری که مردمش یکپارچه، یک‌جهت، یکدل، در مقابل دشمن بایستند، دشمن هیچ تعرضی نمی‌تواند به اینها بکند، هیچ غلطی نمی‌تواند بکند...^۳

استکبارستیزی یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های انقلاب اسلامی است که هرگز محدود به زمان خاصی نبوده و نیست و این امر از پشتوانه عقل و شرع برخوردار است، چنانچه رهبر فرزانه فرمود:

...ستیزه‌گری با این استکبار، با این پدیده، عین عقلانیت است. حالا بعضی‌ها می‌گویند «آقا! این خلاف عقلانیت است، خلاف تدبیر است»؛ نه، خلاف تدبیر نبود؛ این درست عین عقلانیت بود؛ تسلیم شدن و زیر بار رفتن، ضد عقلانیت بود.^۴ مبارزه‌ی با استکبار در انقلاب اسلامی و در میان ملت ما یک حرکت معقول

۱. نساء: ۱۴۱.

2. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-print?id=39457>

3. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?id=36307>

4. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1145>

و منطقی و دارای پشتوانه‌ی علمی، و یک حرکت خردمندانه است.^۱

بی‌تردید روحیه سازش کاری برخی مسؤولان، ناشی از غرب‌زدگی و وابستگی قلبی به تمدن غربی و ناشی از تفکر اشرافی‌گری و لیبرالی است که گاهی این علاقه‌مندی‌ها به غرب به اندازه‌ای افزایش می‌یابد که از آرمان‌ها و آموزه‌های دینی و اسلامی فاصله گرفته می‌شود. فاصله‌گیری از آرمان‌های انقلاب اسلامی موجب می‌شود تا برخی مسؤولان این واقعیت را نپذیرند که کشور ما به عنوان یک کشور عزتمند، مستقل، توسعه یافته و پیشرفته است. از این رو، انتظار می‌رود رییس جمهور آینده جمهوری اسلامی و دیگر مسؤولان محترم این سخن امام را که فرمود: «اشخاصی که نه مایل به طرف شرق هستند و نه مایل به طرف غرب، بلکه در صراط مستقیم انسانیت و اسلام هستند، آنها را انتخاب کنید. سرنوشت خودتان را به اشخاص امین بدهید.»^۲ مد نظر قرار داده و به هممودهای رهبرفرزانه انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای که بارها به کارگزاران نظام سفارش نمود که همیشه روحیه استکبارستیزی را حفظ و عزت‌مندانه جمهوری اسلامی را سکنداری کنید که عزت از آن خدا است: **«وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ»**؛^۳ عزت از آن خدا و از آن پیامبر او و از آن مؤمنان است، لکن منافقان نمی‌دانند.»

۴. مردم‌مداری

حق تعیین سرنوشت و مشارکت در امور سیاسی، یکی از طبیعی‌ترین حقوق افراد است. در انتخابات، مردم حق حاکمیت را که مربوط به همه‌ی آنان است، برای مدتی به افراد منتخب خود منتقل می‌کنند. دولت و مجلس که این حقوق به آنها انتقال یافته است، به صورت اقتداری مشروع به وضع و اجرای قانون می‌پردازند؛ پس در حقیقت مردم با رأی خود، کسانی را برمی‌گزینند تا به جای آنها مدت معینی تصمیم‌گیری کنند. نکته‌ی مهم در این قضیه، این است که لازم است داوطلبان در ارتباط دائم با مردم باشند، تا بتوانند در تصمیم‌گیری‌های کلان کشور، نظر مردم را بدانند و مشکلات آنان را منعکس سازند؛ در غیر این صورت، دولت و نماینده تکلیف خود را به خوبی انجام نداده است.

1. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1145>

۲. امام خمینی علیه السلام؛ صحیفه امام؛ ج ۸، ص ۳۸۵.

۳. منافقون: ۸ (ر. ک: ناصر مکارم شیرازی؛ تفسیر نمونه؛ ج ۲۴، ص ۱۶۳۳۰).

بر این اساس یکی از ویژگی‌های مهم نامزدها، مردمی بودن آنان است. اگر مسؤولی پایگاه مردمی بودن خود را از دست داد، بی‌تردید در ایفای مسؤولیت خود موفق نیست. پایگاه مردمی در صورتی به وجود می‌آید که مسؤولان خود را تافته‌ی جداافتاده تلقی نکنند و از مردم و در میان آنان باشند؛ زیرا اگر مشکلات مردم را از زبان آنان نشوند، چگونه می‌توانند سیاست‌های معقول و منطقی برای رفع مشکلات آنها اتخاذ کنند؟ مسؤولانی که در اتاق‌های در بسته به فعالیت‌های خود پردازند و از دیدگاه‌ها و خواسته‌های مردم فاصله گرفته و مردم مدت‌ها انتظار بکشند که موفق به دیدار آنان شوند، هیچ‌گاه موفق نخواهند بود. حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر می‌فرماید: «... بخشی از اوقات خود را به حاجت‌مندان اختصاص ده، با آنان در مجمع عمومی بنشین، برای خداوندی که تو را آفریده خضوع کن و سپاهیان و پاسداران را از جمع آنان دور گردان تا آنها بدون پروا و هراس با تو صحبت کنند.»^۱ از همه مهم‌تر اینکه مسؤولان باید با مردم مهربان باشند. حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر فرمود: «مهربانی با مردم را پوشش دل خویش قرار ده و با همه، دوست و مهربان باش. مبادا، چونان حیوان شکاری باشی که خوردن آنان را غنیمت دانی! زیرا مردم دو دسته‌اند: دسته‌ای برادر دینی تو و دسته‌ای دیگر، همانند تو در آفرینش هستند.»^۲

امام راحل علیه السلام فرمود:

در هر صورت من عرضم به آقایان این است که توجه کنید به اینکه هم صلاح خود شماست و هم صلاح کشور شماست و هم صلاح ملت است که شما با مردم دوست باشید. مردم احساس کنند که این‌ها دوست‌های آنها هستند که آمده‌اند. در هر صورت... هر کدام در هر جا که هستید، مردم را همراه خود نگه‌دارید. مردم ما واقعاً خوب‌اند. شاید نظیر ملت ایران در هیچ جا نباشد.^۳

۵. امانت‌داری

حکومت از دیدگاه اسلام، امانت الهی است و فلسفه‌ی وجودی آن برای اجرای

۱. حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی؛ *تحف العقول*؛ ص ۱۴۲.

۲. عبد الحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید؛ *شرح نهج البلاغه*؛ ص ۴۲۷.

۳. امام خمینی علیه السلام؛ *صحیفه‌ی نور*، ج ۱۳، ص ۱۸۹.

قوانین الهی، برقراری عدالت، احقاق حق و... است. حضرت علی علیه السلام فرمود:

اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافَسَةً فِي سُلْطَانٍ وَلَا التَّمَّاسَ شَيْءٍ مِنْ فُضُولِ
الْحُطَامِ وَلَكِنْ لِيَرِدَ الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ وَنُظْهِرَ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ فَيَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ
عِبَادِكَ وَتُقَامَ الْمُعْظَلَةُ مِنْ حُدُودِكَ؛^۱ بارخدایا تو آگاهی آنچه از ما صادر شده
(جنگ‌ها)، نه برای میل و رغبت در سلطنت بوده و نه برای به دست آوردن چیزی از
متاع دنیا، بلکه برای این بود که (چون فتنه و فساد در شهرها شیوع یافت و ستم بر
مردم وارد شد و حلال و حرام تغییر کرد خواستیم) آثار دین تو را (که تغییر یافته
بود) بازگردانیم و در شهرهای تو، اصلاح و آسایش را برقرار نماییم تا بندگان ستم
کشیده‌ات در امن و آسودگی بوده و احکام تو که ضایع مانده جاری گردد.

هم‌چنین آن حضرت در نامه‌ای به عامل آذربایجان می‌نویسد: «وَإِنَّ عَمَلَكَ لَيْسَ لَكَ
بِطُعْمَةٍ وَلَكِنَّهُ فِي عُنُقِكَ أَمَانَةٌ؛^۲ مبدا پنداری حکومتی که به تو سپرده شده، شکاری
است که به چنگ افتاده است. خیر، امانتی بر گردنت گذاشته شده است.»
ملاحظه می‌شود بدین ترتیب حاکمان و مدیران جامعه، امانتی سنگین بر دوش دارند
که باید آن را خوب حفظ کرده و به مقصد برسانند. امام صادق علیه السلام از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله
روایت می‌کند: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ أَخْلَفَ بِالْأَمَانَةِ؛^۳ از ما نیست کسی که به امانت پشت کند.»

۶. صداقت

صداقت، یکی از عناصر ارزشی در اسلام است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

لَا تَنْظُرُوا إِلَى كَثْرَةِ صَلَاتِهِمْ وَصَوْمِهِمْ وَكَثْرَةِ الْحَجِّ وَالْمَعْرُوفِ وَطَنُوتِهِمْ بِاللَّيْلِ، انظُرُوا
إِلَى صِدْقِ الْحَدِيثِ وَآدَاءِ الْأَمَانَةِ؛^۴ برای امتحان مردم، نگاه به زیادی نماز و روزهی آنها
و کثرت حج و نیکی کردن آنها به مردم و سروصدای آنها در عبادات شبانه نکنید،
نگاه به راست‌گویی و امانت‌داری‌شان کنید.

به فرموده‌ی امام صادق علیه السلام، صداقت سرلوحه‌ی دعوت همه‌ی پیامبران در مسائل
معاشرتی و اخلاقی، راست‌گویی و امانت‌داری بوده است: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَبْعَثْ

۱. پیشین؛ ص ۱۸۹.

۲. همان؛ ص ۳۶۶.

۳. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۱۳۳.

۴. محمد بن علی ابن بابویه؛ الامالی (المصادوق)؛ ص ۳۰۳.

الأنبياء إلا بصدق الحديث و أداء الأمانة إلى البرّ و الفاجر؛^۱ خدای عزوجل هیچ پیامبری را نفرستاد، مگر با راست‌گویی و برگرداندن امانت به نیکوکار یا بدکار.
به گفته‌ی سعدی:
طاعت آن نیست که بر خاک نهی پیشانی

صدق پیش آر که اخلاص به پیشانی نیست^۲

با توجه به نقش سازنده‌ی صداقت در روابط اجتماعی و سیاسی، رعایت آن برای همگان اهمیت دارد؛ اما رعایت آن برای مسؤولان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا صادقانه برخورد مسؤولان با مردم و گفتن حقایق و واقعیات به آنان، نقش بنیادی در جلب رضایت و اعتمادسازی دارد. اعتماد مردم به دولت‌مردان، بزرگ‌ترین سرمایه‌ی اجتماعی برای آنان است. بر این اساس صداقت در نامزدها و مسؤولان، از بهترین عوامل موفقیت در کار و حافظ آبرو و برآورنده‌ی جاهت اجتماعی است. چنانچه مسؤول در محیط کار و صحنه‌های اجتماعی از صداقت لازم برخوردار باشد، موفقیت او حتمی است؛ در غیر این صورت حتی اگر فرضاً در ابتدای کار و با اغفال دیگران رسوا نگردد، سرانجام روزی با دریده‌شدن پرده‌ها، دروغ‌گویی‌اش آشکار می‌شود. با توجه به نقش صداقت در شیوه‌ی زمامداری، حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر توصیه می‌کند که با مردم صادقانه برخورد نماید و از وعده و شعارهایی که همراه عمل نیست پرهیز کند؛ چراکه وعده‌های بدون عمل و نشان‌دادن غیرواقع به‌صورت واقع، موجب خشم خدا و مردم می‌شود. حضرت خطاب به مالک اشتر فرمود:

از منت‌نهادن بر رعیت به جهت احسانی که نموده‌ای یا بیش از حد جلوه‌دادن آنچه کرده‌ای، پرهیز و نیز از دادن وعده‌ای که خُلف می‌کنی، احتراز کن؛ چه منت‌نهادن، احسان را بی‌ارزش می‌کند و زیاده‌نگری، روشنایی حق را می‌برد و خُلف وعده، موجب خشم خدا و مردم می‌شود.^۳

متأسفانه بعضی نامزدهای ریاست جمهوری، برای تقویت مواضع خویش از

۱. پیشین؛ ج ۲، ص ۱۰۴.

2. <https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghasides/sh7>

۳. عبد الحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید؛ شرح نهج البلاغه؛ ج ۱۷، ص ۱۱۳.

واقعیت‌های اجتماعی و ظرفیت‌های کشوری، تبیین نادرستی می‌کنند و این‌گونه است که هم مسؤولان فعلی را متهم می‌کنند و هم مطالباتی را در مردم ایجاد می‌کنند که وعده‌های توخالی از آب درمی‌آید و دولت‌های آینده را نیز، به بی‌کفایتی و دروغ متهم می‌کند. قرآن می‌فرماید: «كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ»^۱ نزد خدا بسیار موجب خشم است، سخنی بگویند که به آن عمل نمی‌کنند.»

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «وَلَا تَعِدَنَّ أَهْلَكَ وَعْدًا لَيْسَ فِي يَدِكَ وَفَاؤُهُ»^۲ هرگز به برادرت وعده‌ای نده که انجام آن به دست تو نیست.»

رهبر معظم انقلاب اسلامی علیه السلام نیز می‌فرماید: «کسانی که وارد عرصه‌ی انتخابات می‌شوند، نباید به مردم وعده‌های نادرست و در باغ سبز غیرمنطقی نشان بدهند؛ بلکه باید با سخنان منطقی و منطبق بر واقعیت و توکل بر خدا پیش بروند.»^۳

ج) تحقیق و مشورت درباره‌ی نامزدها

بعد از آشنایی با برخی خصوصیات نامزدها، لازم است مردم تحقیق و مشورت‌های لازم را نیز انجام دهند. فضای انتخابات به‌گونه‌ای است که ممکن است برخی را در انتخاب فرد اصلح دچار مشکل کند. در چنین فضایی، بایسته است که مردم با دقت و داوطلبان را بشناسند. لازمه‌ی این امر آن است که مردم هوش‌مندانه و با دقت، ویژگی‌های نامزدها را بررسی کنند؛ از این رو امام راحل علیه السلام می‌فرماید:

من امیدوارم اشخاصی که کاندیدا شدند برای ریاست جمهوری، شما توجه کنید و کسی که از همه متعهدتر به اسلام، سوابق خوب، پیوسته به هیچ طرفی، نه شرقی باشد، نه غربی باشد، نه غرب‌زده باشد، نه شرق‌زده باشد، مسلمان باشد، پیرو احکام اسلام را انتخاب کنید.^۴

در این مرحله، انسان با توجه به ویژگی‌هایی که اشاره شد، می‌تواند با مشورت دیگران و با تفکر و تحقیق، نامزد اصلح را از میان نامزدها برگزیند. حضرت علی علیه السلام

۱. صف: ۳.

۲. حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی؛ تحف‌العقول؛ ص ۳۶۷.

۳. <http://www.bartarinha.ir/fa>

۴. امام خمینی علیه السلام؛ صحیفه‌ی امام؛ ج ۱۱، ص ۴۸۵.

می‌فرماید: «رَأْيُ الرَّجُلِ مِيزَانُ عَقْلِهِ»^۱ میزان عقل فرد، اندیشه‌ی اوست.»

رهبر معظم انقلاب؟ مد؟ نیز، در جواب سؤالی درباره‌ی انتخاب نامزد اصلح فرمود: در ایام انتخابات جهت شناخت کاندیدای مناسب، می‌بایست نواقص و عیوب و امتیازات آنها را در گذشته و حال تفحص کرد تا فرد لایق را پیدا نمود. آیا صحبت کردن پشت سر کاندیداها برای انتخاب فرد اصلح، جایز است؟ ملاک چیست؟ در امور مربوط به انتخابات در حد مشاوره، اشکال ندارد.^۲

د) اخلاق انتخاباتی طرفداران نامزدها بعد از انتخابات

طرفداران کاندیداها بعد از انتخابات نیز، وظایف اخلاقی و دینی دارند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. پرهیز از تحقیر رقیبان و طرفداران آنها

یکی از رفتارهای ناسالم و غیراخلاقی پس از پیروزی در انتخابات، تحقیر احزاب یا نامزدهای دیگر از سوی هواداران رقیب پیروز است. چنین کاری، نشان‌دهنده‌ی بی‌شخصیتی است. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «حَسْبُ ابْنِ آدَمَ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يُحَقِّرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ»^۳ در بدی فرزند آدم همین بس که برادر مسلمان خود را کوچک شمارد.» انتظار می‌رود طرفداران کاندیداها، ریاست جمهوری، اخلاق اسلامی را رعایت کنند و بعد از انتخابات، به هواداران طرف مقابل احترام بگذارند و بار دیگر فضای صمیمیت قبل از انتخابات را به جامعه برگردانند؛ زیرا هرگونه بی‌احترامی به هواداران و رقیبان انتخاباتی، جامعه‌ی عقلانی ما را زیر سؤال برده و موجب کینه و کدورت می‌شود.

۲. تمکین به نتیجه‌ی انتخابات

در جامعه ممکن است به لحاظ وسعت تبلیغات، یک جناح سیاسی موفق به برنده‌شدن در انتخابات گردد و گروه مقابل به فرد برنده‌ی انتخابات اعتقاد نداشته باشند؛ اما با توجه به اینکه اکثریت پذیرفته‌اند که این فرد سکان اداره‌ی امور کشور را

۱. علی بن محمد لثی واسطی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ ص ۲۷۰.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/treatise-content?id=323>

۳. مسعود بن عیسی ورام بن ابی فراس؛ مجموعه‌ی ورام؛ ص ۱۲۲.

در دست گیرد، سایر گروه‌ها و جناح‌های سیاسی و طرفداران دیگر نامزدها، با پذیرش این انتخابات و فرد برنده از فردای همان روز، همچون گذشته به کار و فعالیت خود ادامه داده و چیزی را ازدست‌رفته ندانند.

در این صورت، روح تعامل در هنجار سیاسی کشور توسعه می‌یابد و انتخابات اخلاقی، چهره‌ی خویش را برای رشد و تعالی یک کشور می‌گشاید. انتخاباتی که با مشارکت حداکثری صورت می‌گیرد و با نظارت هزاران بازرسی امین از میان مردم نظارت می‌شود، در نهایت باید با تمکین مردم به رأی اکثریت و نتیجه‌ی انتخابات همراه شود.^۱ مقام معظم رهبری علیه السلام فرمود:

هر کسی با هر تعداد رأیی که از طرف اکثریت مردم بر طبق چهارچوب قانون اساسی انتخاب شد، مشروع است، دولت قانونی است و باید مردم او را قانونی بدانند و تا آنجا که می‌توانند، به او کمک کنند؛ [البته] حقوق دوجانبه‌ای برقرار است.^۲

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبة الله؛ شرح نهج البلاغة لابن ابی الحدید؛ محقق / مصحح: ابراهیم، محمد ابوالفضل؛ قم: مکتبة آیت الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۴ ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی؛ *الأمالی* (للسدوق)؛ تهران: کتابچی، ۱۳۷۶ ش.
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی؛ *تحف العقول*؛ محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر؛ قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ / ۱۳۶۳ ق.
۴. خمینی، روح الله؛ *صحیفه امام*؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۳۷۸ ش.
۵. شریف الرضی، محمد بن حسین؛ *نهج البلاغة*؛ محقق / مصحح: صالح، صبحی؛ قم: هجرت، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
۶. قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا؛ *الدقائق و بحر الغرائب*؛ تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ ش.

1. <http://www.farsnews.com>

2. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-print?id=29236>

۷. قیومی اصفهانی، جواد؛ *صحیفة الإمام الرضا* علیه السلام؛ قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۱ ش.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب؛ *الکافی*؛ تحقیق و تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی؛ تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق.
۹. لیشی واسطی، علی بن محمد؛ *عیون الحکم و المواعظ* (للیثی)؛ محقق / مصحح: حسنی بیرجندی، حسین؛ قم: دار الحدیث، ۱۳۷۶ ش.
۱۰. مجلسی، محمدباقر؛ *بحار الأنوار*؛ تحقیق و تصحیح جمعی از محققان؛ بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
۱۱. مفید، محمد بن محمد؛ *الأمالی* (للمفید)؛ محقق / مصحح: استاد ولی، حسین و غفاری علی اکبر؛ قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر؛ *تفسیر نمونه*؛ تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ش.
۱۳. ورام بن أبی فراس، مسعود بن عیسی؛ *مجموعه ورام، آداب و اخلاق در اسلام* / ترجمه تنبیه الخواطر؛ مترجم: عطایی، محمد رضا؛ مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول ۱۳۶۹ ش.

پایگاه‌های اینترنتی

1. <http://www.farsnews.com>
2. <https://ganjoor.net>
3. <http://www.bartarinha.ir>
4. <https://farsi.khamenei.ir>